

УДК 316.74

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Олександра Пташник-Середюк

*Національна академія внутрішніх справ,
Прикарпатський факультет,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
вул. Національної Гвардії, 3, 76000, м. Івано-Франківськ, Україна*

У статті здійснено аналіз основних теоретико-методологічних підходів до розуміння процесу релігійної ідентифікації в зарубіжній та вітчизняній соціологічній думці. Визначено, що релігійна ідентифікація є багатоаспектним процесом зі складною внутрішньою структурою і неоднозначним змістом. Релігійну ідентифікацію автор визначає як спробу індивіда відшукати в релігійному просторі собі подібних і зарахувати себе до них, дистанціюючись від інших, що відрізняються за певними ознаками. На основі зіставлення різних підходів до розуміння релігійної ідентифікації виділено основні критерії її визначення. До критеріїв релігійної ідентифікації автор відносить основу релігійності індивіда, момент вибірковості, релігійні практики, які включають як культову, так і позакультову релігійну діяльність індивіда.

Ключові слова: релігія, релігійна ідентифікація, релігійна ідентичність, релігійність, релігійна самоідентифікація.

Релігія є важливою складовою частиною культури, активно взаємодіє з усіма її елементами, впливає на них та піддається їх впливу у відповідь. З одного боку, релігія є соціально-детермінованим явищем, а з іншого – чинить на соціальне середовище значний функціональний вплив. Тому досить важливим є питання про відповідність людини певній віросповідній системі й те, яким чином вона визначає свою приналежність у межах певного конфесійного поля. Проблематика релігійної ідентифікації фіксує тотожність суб'єкта в значенні суб'єктивного усвідомлення своєї приналежності до того чи іншого релігійного співтовариства. Саме категорія належності дозволяє абстрагуватися від змісту релігійної віри та і від самої віри, котра в контексті приналежності стає тільки однією з основ комунікації суб'єкта в релігійному полі.

За останні роки з'явилися численні дослідження окремих аспектів релігійної ідентифікації, до яких вдаються такі українські вчені, як В. Бондаренко, О. Вишняк, Н. Дудар, В. Єленський, Н. Зайцева-Чіпак, О. Іванкова-Стецюк, А. Колодний, А. Ніколаєвська, О. Панков, М. Парашевін, В. Перебенесюк, В. Піча, А. Ручка, Л. Рязанова, О. Севекіна. В їхніх працях розглядається роль релігії в суспільстві, аналізується стан релігійності різних соціальних груп українського суспільства, зокрема молоді, мотивація її релігійних практик, досліджується релігійна ідентичність та конфесійна структура населення України. Однак пояснювальні та інтерпретаційні можливості соціологічного теоретизування щодо релігійної ідентифікації рідко постають об'єктом наукових досліджень.

Мету даної публікації вбачаємо в розгляді теоретико-методологічних підходів до аналізу релігійної ідентифікації.

Традиційне для соціології релігії розуміння природи релігії починається з публікацій Е. Дюркгейма. У своїй фундаментальній праці «Елементарні форми релігійного життя» (1912) він сформулював визначення, з якого можуть бути виведені всі подальші тлумачення релігії.

У дюркгеймівському розумінні релігія є системою вірувань і ритуалів, які дістають вираження через колективні дії і стосуються священних речей. Центральне місце в релігії він відводить релігійним організаціям, які здатні підтримувати існування вірувань. Дюркгейм особливо наголошує на тому, що релігії ніколи не бувають просто справою віри. Кожна релігія передбачає регулярні церемоніальні та ритуальні дії, коли група віруючих збирається разом. У колективних церемоніях змінюється і зростає відчуття солідарності групи. Церемонії відвертають людей від турбот світського суспільного життя до верхньої сфери, в якій вони відчувають зв'язок із вищими силами. Таким чином, дослідник звертає увагу на те, що саме через релігійні практики індивіди залучаються до релігійних груп, формується відчуття «Ми», тобто відбувається процес релігійної ідентифікації, прилучення до тої чи іншої групи, що відповідає цінностям та уявленням індивіда.

М. Вебер розглядав релігію як соціокультурний інститут, котрий поєднує в собі риси культурної системи, тобто визначає сферу значень, символів і цінностей індивіда в суспільстві й разом із тим функціонує як самостійний соціальний інститут. Він визначає релігію як первинну основу цінностей, і в цій якості вона є одним із найважливіших способів надання змісту соціальній дії, визначає її значення і цілі. Саме на основі релігійних установок всі події, що відбуваються в житті людини, кваліфікуються нею як такі, що мають або не мають сенсу. Ціннісно-нормативна структура релігійних вірувань у М. Вебера була центральною під час аналізу релігії як соціального феномена. Він виходив із гіпотези, що існуюча в суспільстві релігійна система здатна впливати на творення певних типів особистостей з особливою соціальною поведінкою. Це відбувається шляхом інтеріоризації індивідами тих цінностей і норм поведінки, які пропагує і підтримує релігія. Релігійна віра і практика релігійного життя, як зазначав М. Вебер, створюють психологічні стимули, які задають певний напрямок усій життєвій поведінці і змушують індивіда чітко дотримуватись його. Ці стимули зумовлені релігійними уявленнями і пов'язані з практичними релігійними інтересами [4, с. 117]. Таким чином, релігія стає здатною впливати на соціальну поведінку тих, хто прислуховується до її вимог. Тобто саме релігійна віра допомагає людині самовизначитися «Хто Я» і *Хто Ми*», виявляє міру близькості позицій, поглядів, прагнень, моральних цінностей людини з оточенням.

Основа розуміння релігії представниками структурного функціоналізму полягає у зв'язку між нормою і цінністю, що забезпечує підтримання культурного зразка. Так, соціологи Б. Малиновський, Т. Парсонс, Дж. Йінгер, Р. Белла, визнаючи інтегративний характер релігії в суспільстві, головний акцент робили саме на тому, що остання здатна до цієї ролі внаслідок тих особливих почуттів, які вона викликає в індивідів і груп, внаслідок впливу її духовного складника.

Здійснюючи аналіз релігії та релігійної ідентифікації, необхідно звернутися до теоретичного доробку представників феноменологічної соціології. На думку П. Бергера, священне як екстраординарне, відмінне від щоденного, протистоїть не тільки профанному, світському, але й хаосу. Людське буття здійснюється в осмисленні реальності, наданні їй значимості. Коли ролі наділяються космічним статусом, ідентифікація з ними глибша. Бог стає найбільш надійним, значимим другом.

Т. Лукман вважає, що релігія звернена до досвіду, що виходить за межі повсякденного. Її значимість зумовлена функцією конституювання сенсу як на рівні індивідуальної, так і колективної свідомості. Предмет набуває значення тільки в процесі інтерсуб'єктивного конструювання в інтерпретативних актах свідомості. При цьому в основі інтерпретативних схем і систем змісту лежить інтерпретація суб'єктивного досвіду другого. Конструюючи символічний універсум, людський організм здобуває «Я». А процес конструювання

змістового універсуму і є трансцендування [3]. Якщо здійснити аналіз тверджень даних дослідників, то можна з ними погодитись, що сама релігія як соціальне явище є вище щоденного, виходить за його межі. Але усвідомлення себе віруючим, прилічення до певного віросповідного напрямку відбувається саме в повсякденному житті. Можна сказати, що релігійна ідентифікація відбувається у специфічному середовищі – «життєвому світі», близькими поняттями якого є «буденність» і «повсякденність». Адже віруюча людина очікує від релігії значення для повсякденного життя, тобто релігійна ідентифікація є атрибутом повсякденності. Більш повно дане тлумачення буде розкрито нами під час аналізу релігійних практик віруючих студентів.

Формулюючи дефініцію категорії «релігійна ідентифікація», необхідно звернутись до одного з головних понять феноменологічної соціології А. Шюца – «інтенціональність». Інтенціональність – це сутнісна характеристика спрямованості цільової, вмотивованої дії, а також свідомості. Це пов'язано з тим, що свідомість завжди є усвідомленням чогось, об'єкт свідомості є таким, що «мається на увазі», що завжди є «значущим» для свідомості. Тому і прилічення себе до конкретної релігійної системи відбувається як свідомо цільова вмотивована дія.

Важливе значення у формулюванні поняття «релігійна ідентифікація» має аналіз релігії П. Сорокіна. Об'єднання індивідів на релігійній основі він вважав одним із найважливіших елементів суспільства. На його думку, в релігії суть полягає не у віруваннях, не в тих чи інших комплексах ідей, а в чуттєво-емоційних переживаннях віри людиною. І саме в останніх, на його переконання, міститься ядро релігії. «Вірування, догма – це лише вуаль, ідеологічне виправдання і вираження почуттів – емоцій людини» [14, с. 46].

Сорокін наголошує, що релігія індивіда є не результатом спеціального, свідомого рішення особистості, а лише наслідком попереднього історичного розвитку. Головним чином вона просто успадковується в даному соціальному середовищі. Тобто релігійна ідентифікація відбувається через механізми соціалізації, через виховання і навчання. А внутрішня релігійність, на його думку, є не надто поширеною. «Дійсно віруючі, які чітко дотримувалися моральних заповідей, завжди були незначною меншістю в будь-якій релігійній групі» [13, с. 233–234]. Як ми бачимо, П. Сорокін зробив спробу класифікації віруючих на основі релігійних практик та самоідентифікації. У даній класифікації можна виділити такі релігійні типи віруючих: воцерковлені, які відвідують храми, дотримуються норм релігійного напрямку; традиційні віруючі, які ідентифікують себе з певною релігійною групою завдяки успадкованій традиції та сімейному вихованню, а не глибокому внутрішньому переконанню.

П. Сорокін переконаний, що «будучи продуктом соціального життя, релігія одного разу з'явившись, сама стає однією із сил, які впливають на це життя і зумовлюють певні ефекти як у поведінці окремих осіб, так і у всьому суспільному житті [14, с. 50]. Належність до того чи іншого релігійного угруповання не є чимось малозначимим для поведінки індивідів. Вона вносить до неї певні видозміни, які призводять до певних змін поведінки індивіда від тих напрямів, які йому диктуються іншими соціальними групами, до яких він належить. Релігійне угруповання було і залишається однією зі значних сил, які, з одного боку, визначають долю інших найважливіших груп, а з іншого – впливали та впливають на життя і поведінку населення взагалі. Релігійні угруповання мають усі необхідні якості для того, щоб бути впливовою соціальною групою.

Для аналізу категорії «релігійна ідентифікація» варто звернутися до доробку представників російської соціологічної думки. Зокрема, цікавим, на нашу думку, є аналіз релігійної ідентичності російського соціолога М. Мчедлова [10], який дає характеристику соціального портрету сучасного віруючого, ролі релігії в суспільній думці. Також ним

сформульовано ряд умов, виконання яких є необхідним для забезпечення об'єктивного вивчення постійних складників дискурсу «релігійна ідентичність – інша ідентичність – суспільно-політичні фактори».

Досить ґрунтовними є дослідження, пов'язані з визначенням релігійності, соціолога Ю. Сінеліної [12]. Займаючись вивченням релігійної ідентифікації, дослідниця ставить акцент на поведінковий аспект релігійної віри, робить спроби визначити активне чи пасивне ставлення населення до різного роду надприродних та окультних явищ. Вона наголошує на тому, що значна частина населення, ідентифікуючи себе з певним релігійним напрямом, не дотримується догм цієї релігії та не виконує релігійних практик. Саме Ю. Сінеліна наголошує на тому, що не існує єдиної універсальної методики визначення рівня релігійності. Схожі погляди висловлює інша російська дослідниця Є. Степанова [16], яка займається вивченням співвідношення етнічної і релігійної ідентифікації. Вона говорить про те, що необхідно розділяти релігійну і культурну релігійну ідентифікації, оскільки культурна релігійна ідентифікація виступає світоглядною позицією, а не релігійністю в прямому значенні цього слова. Така ідентифікація, на її думку, зовсім не свідчить, що люди розділяють відповідні релігійні вірування, а тим більше дотримуються релігійних практик.

У результаті своїх досліджень Є. Степанова доходить висновку, що є хибним застосування етнічного принципу до визначення релігійної ідентифікації, оскільки в результаті зарахованими до певної релігії виявляються й атеїсти, й байдужі до релігії люди, і люди, що сповідують віру, яка зовсім не співпадає з їхньою національною приналежністю. Дане положення підтверджують К. Каріайнен та Д. Фурман [9]. На основі проведених досліджень вони роблять висновок, що духовний вакуум, який утворився в Росії після краху атеїстичної комуністичної ідеології, заповнила релігійність, що прийняла форму православного консенсусу. Суть даного феномена полягає не тільки і не скільки в акцентуванні позитивного ставлення більшої частини населення до православ'я, скільки в тому, що воно перетворилося в додатковий символ нової російської ідентичності. Схожі тенденції ми можемо спостерігати і в Україні. Багато дослідників вважають Україну православною державою, хоча на заході переважають прихильники греко-католицького віросповідного напрямку.

Важливим моментом під час тлумачення релігійної ідентифікації є вивчення соціальної мотивації самоідентифікації віруючих. У руслі цієї проблематики працює російська дослідниця І. Каргіна [8]. Вона проводить порівняльний аналіз того, чи співпадає задекларована релігійність із реальною релігійною діяльністю в Росії. Також звертає увагу на те, що саме мають на увазі люди, відповідаючи на запитання про Церкву та ідентифікацію з релігійною конфесією, чи розуміють вони це як особисті стосунки з Богом, відношення до віри і релігії взагалі, а чи свої змінені духовні цінності. Дослідниця доходить висновку, що вибір церкви залежить насамперед від духовних потреб віруючого, його уявлень про релігію і конкретних симпатій [8].

Що стосується дослідження проблеми релігійної ідентифікації в Україні, то вагоме місце у вітчизняній соціології релігії належить розробкам українських дослідників В. Єленського та В. Перебенесюка [7]. У коло їхніх наукових інтересів входять проблеми державно-церковних відносин, еволюції релігійних течій і рухів, релігійності українського суспільства та молоді. Досліджуючи релігійність українського суспільства, вони виділяють такі її головні критерії, як релігійну самоідентифікацію, належність до однієї з релігійних спільнот, культурову поведінку, місце релігії у власному житті, релігійну віру, релігійні знання.

Важливим для нашого дослідження є те, що В. Єленський та В. Перебенесюк вважають самоідентифікацію особистості за релігійною ознакою несамодостатньою для визначення релігійності. Самоідентифікаційні характеристики досить виразно корелюють

з іншими індикаторами релігійності. Ті, хто вважає себе віруючими, відвідують храми відчутно частіше, аніж інші самоідентифікаційні групи. Сильною також є кореляція між самоідентифікацією особистості щодо релігії та іншими показниками культової поведінки: віруючі набагато активніше підтримують релігійні організації, аніж ті, що коливаються між вірою та невір'ям. В. Єленський та В. Перебенесюк вбачають майже лінійний зв'язок між самоідентифікацією респондентів стосовно релігії та їхньою культовою поведінкою, належністю до релігійних організацій, релігійною вірою, ставленням до тієї ролі, яку відіграє або повинна відігравати релігія в сучасному житті [7, с. 66–67]. Про взаємозв'язок релігійної ідентифікації з процесом первинної соціалізації індивіда стверджує Н. Дудар [6]. На основі досліджень релігійності в українському соціумі дослідниця встановлює кореляційний зв'язок між релігійною ідентифікацією та соціально-демографічним портретом сучасних громадян України, між релігійною ідентифікацією та ступенем сімейного релігійного виховання. Вона доходить висновку, що міцнішими є релігійні ідентифіканти серед тих віруючих, які інтегрували релігійні цінності та норми на етапі первинної соціалізації. Також відмічає зв'язок між релігійною ідентифікацією та конфесійною належністю: релігійно найактивнішими і найсвідомішими є особи, які ідентифікують себе з протестантами, католиками, новітніми релігіями.

Український дослідник М. Бабій [1] також займається дослідженням факторів, які впливають на формування релігійної ідентифікації. Він наголошує на взаємозв'язку свободи совісті та релігійної ідентифікації. На його погляд, переконання людини (світоглядні, моральні, релігійні) постають як основа ідентифікації особистості. Тому є підстави стверджувати, що свобода совісті є стрижнем ідентичності людини. Вона постає необхідною умовою її формування і утвердження через «акт» світоглядного, зокрема релігійного, вибору. Останній, до речі, набувши «особистісного змісту», поставши як відповідне власне релігійне переконання, як віра, актуалізує й ідентичність віруючої людини, що набуває своєї визначеності в процесі релігійної самоідентифікації спільно з іншими. «Я» актуалізує свою релігійну ідентичність у контексті комунікації з «Ми», з іншими «Я» або «Вони». Знаходячись під впливом внутрішньої потреби реалізувати самого себе на основі релігійного вибору, індивід публічно демонструє (в богослужінні, культових діях) свої релігійні переконання, ціннісні орієнтації, свою ідентичність [2]. Релігійна ідентичність тісно пов'язана з почуттям належності до конкретної віросповідної спільноти. Віросповідна (релігійна) ідентичність особистості, на думку М. Бабія, є у своїй основі результатом її віросповідного самовизначення в умовах свободи совісті, свободи релігії, наявної поліконфесійності й релігійного плюралізму.

Поняття релігійної ідентичності та процесу ідентифікації досить широко розглядається в працях таких українських дослідників, як О. Севекіна та Л. Рязанова, які вважають, що релігійна ідентичність утворюється на ґрунті появи в релігії тенденцій нігілізму, плюралізму й націоналізму, які переплітаються між собою. Для процесу розуміння релігійної ідентичності вони пропонують звернутися до розгляду конфесійної структури країни, яка організовує будову релігійності населення і надає їй цілісності. На їхню думку, належність до певної конфесії означає процес ідентифікації особистості з цінностями і нормами релігійної поведінки певної людської групи; це рівновага між традицією (збереженням старого) та інновацією (сприйняттям нового). Структура віддзеркалює внутрішню єдність цього процесу (ідентифікації), який дозволяє їй здійснюватися в часі (розвиватися) і зберігати самототожність [15, с. 305]. За конфесійною приналежністю вони виділяють два основні типи релігійних ідентичностей: традиційний (православ'я), з яким себе ідентифікує 90% населення України; нетрадиційний (протестантизм, буддизм та інші східні релігії, секти, іслам).

О. Севекіна та Л. Рязанова в залежності від типу релігійної ідентичності визначають види релігійної ідентифікації. Так, вони вважають, що для православ'я характерним є колективна ідентифікація, храмова, родинна та общинна християнство, а для нетрадиційного типу релігійних ідентичностей характерним є те, що процес ідентифікації тут відбувається на індивідуальному рівні. При цьому вплив нетрадиційної релігійної громади має суттєве значення. Для нетрадиційної ідентичності характерні два види: провідний, що будується на основі проповідей, та публічна чи місіонерська релігійна ідентичність («ходіння в народ»).

Крім того, вони виділяють ще один тип релігійної ідентичності – це екуменісти, які намагаються встановити взаєморозуміння між християнами і нехристиянами, поміж лідерами церков різних конфесій, їхнє зближення, об'єднання і створення на їхній базі Всесвітніх універсальних релігій і церков. Ми погоджуємось із висновками даних дослідників, що незалежно від типу релігійної ідентичності формуються на межі конфесійної приналежності й віри людей.

Українська дослідниця А. Ніколаєвська визначає релігійну ідентичність як статусно-рольову характеристику особистості, що ґрунтується на усвідомленні людиною свого місця в релігійному просторі соціуму, а саме на неприйнятті (атеїсти, невіруючі) або прийнятті та адаптації (релігійні, віруючі) до нормативно-ціннісної компоненти обраної релігійної системи та пов'язаних з нею поведінкових практик, а в подальшому (воцерковлені) – на інтеріоризації цієї компоненти на тлі повсякденного дотримання вимог щодо змісту поведінкових практик (у тому числі церковного етикету) [11, с. 227]. А інший український соціолог А. Ручка відносить релігійну ідентифікацію до критеріального виду, тобто такого, що відрізняється своєю усталеністю, відносною незмінюваністю, послідовністю. Це такий вид ідентифікації, який є одним із головних критеріїв життєвих орієнтацій та дій індивіда.

Здійснений аналіз теоретичних підходів зарубіжних і вітчизняних соціологів щодо розуміння ними релігійної ідентифікації дозволив нам дійти висновку про те, що релігійна ідентифікація є багатоаспектним процесом зі складною внутрішньою структурою і неоднозначним змістом. Під релігійною ідентифікацією ми розуміємо спроби індивіда відшукати в релігійному просторі собі подібних і зарахувати себе до них, дистанціюючись від інших, що відрізняються за певними ознаками.

Визначаючи релігійну ідентифікацію, необхідно враховувати такі критерії: 1) основу релігійності індивіда – момент рефлексії, відчуття, на основі якого індивід визначає для себе цінність релігійної віри, відбувається визнання себе віруючою людиною та віднесення до конкретного віросповідного напрямку; 2) момент вибірковості – це період приходу до релігії, який може відбуватися як в дитинстві, так і в зрілому віці; 3) культові показники релігійності; 4) позакультову релігійну діяльність.

Враховуючи, що релігійна ідентифікація є багатоплановим та складним процесом, аналіз та пошук концептуальних підходів до його вивчення в соціології релігії залишатиметься актуальним і надалі.

Список використаної літератури

1. Бабій М. Свобода совісті й релігійна ідентифікація особистості: сутність і проблеми взаємозв'язку. Релігія та соціум. 2008. № 2. С. 90–93.
2. Балух В.О. Православ'я у Західній Україні: тенденції і трансформації. URL: <http://dc-summit.info/razdely/vera/1489-pravoslavja-u-zahidnij-ukraini-tendencii-i-transformacii.html> (дата звернення: 09.07.2018).
3. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Москва: Медиум, 1995. 323 с.
4. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ: Основи, 1994. 261 с.

5. Дюгкейм Э. Элементарные формы религиозной жизни. Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения. Классики мирового религиоведения: Антология. Москва, 1998. С. 174–231.
6. Дудар Н.П. Релігійність в українському соціумі: детермінанти і характеристика сучасного стану: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук: спец. 09.00.11. Київ, 2002. 20 с.
7. Єленський В.Є. Релігія. Церква. Молодь. Київ: АЛД, 1996. 160 с.
8. Каргина И.Г. Самоидентификация верующих: социальная мотивация. Социс. 2004. № 1. С. 45–53.
9. Кариайнен К. Старые церкви, новые верующие религия в массовом сознании постсоветской России. Москва: 2000. 247 с.
10. Мчедлов М.П. О религиозности российской молодежи. Социол. исследования. 1998. № 6. С. 107–111.
11. Ніколаєвська А. Релігійні ідентичності в системі соціальних ідентичностей українського студентства. Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 520 с.
12. Синелина Ю.Ю. О критериях определения религиозности населения. Социол. исследования. 2001. № 7. URL: <http://www.synergia.itn.ru/kerigma/katehiz/stat/krit-rel.htm> (дата обращения: 08.06.2018).
13. Сорокин П.А. Главные тенденции нашего времени. Москва: Наука, 1997. 351 с.
14. Сорокин П.А. Система социологии. Москва: Наука. 2001. Т. 2 Социальная аналитика: Учение о строении сложных социальных агрегатов. 112 с.
15. Соціокультурні ідентичності та практики. Київ: Інститут соціології НАН України, 2002. 315 с.
16. Степанова Е.В. Парадоксы религиозной идентичности. URL: <http://discourse-pm.ur.ru/avtor5/stepanovaea.php> (дата обращения: 13.07.2018).

CONCEPTUAL APPROACHES TO UNDERSTAND ON RELIGIOUS IDENTIFICATION

Oleksandra Ptashnyk-Serediuk

*National Academy of Internal Affairs, Precarpathian Faculty,
Department of Social and Humanitarian Disciplines
National Guard str., 3, 76000, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

The article analyzes the main theoretical and methodological approaches to understanding the process of religious identification in foreign and domestic sociological thought. It is determined that religious identification is a multidimensional process with a complex internal structure and an ambiguous content. The author identifies religious identification as an attempt of the individual to find in the religious space the similar individuals and assign himself to them, distancing himself from others that differ in certain characteristics. On the basis of comparison of different approaches to the understanding of religious identification, the main criteria for its definition are singled out. The author points out such criteria of religious identification as the basis of the religiousness of the individual, the moment of selectivity, religious practices, which include both cult and extracult religious activity of the individual.

Key words: religion, religious identity, religious identity, religiosity, religious identity.